

BYRON

ÍRTA

MACAULAY T. B.

ANGOLBÓL FORDÍTOTTA

B. P.

HARMADIK KIADÁS

BUDAPEST, 1918

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

KIADÁSA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

E könyvet* nagy örömmel olvastuk. Compositióját tekintve is megérdemli, hogy korunk legjobb angol prózai kísérletei közé sorozzuk. Egyetlen hely sincs ugyan benne, a melyet össze lehetne hasonlítani azon egy-kettővel, melyet *Sheridan életéből* szemelhetni ki. De mint egész sokkal felette áll ama munkának. Stílusa kellemes, világos és férfias, s midőn ékesszólássá emelkedik, emelkedése ment minden erőlködéstől vagy fitogtatástól. A tárgy sem áll alább a kidolgozásnál. Nehéz volna oly könyvet nevezni, mely több jóakaratot, méltányosságot és szerénységet bizonyítana. Látszik, nem oly okból irták, hogy megmutassa, — a mit azonban gyakran megtesz — mily jól tud szerzője írni, hanem abból a czélból, hogy kitisztázza, a mennyire az igazság engedi, egy hires ember emlékét, ki magát többé nem igazolhatja. Mr. Moore sohasem to-lakodik lord Byron s a közönség közé. Az ön-

* Macalauy Moore *Byron élete* című munkáját ismerteti.

zés legnagyobb kísértése ellenére sem mond többet magáról, mint a mennyit a tárgy mulhatlanul megkíván.

E kötet nagy részét, valóban legnagyobb részét, lord Byron leveleinek s naplójának kivonata teszi, s nehéz eléggé méltányolni az ügyességet, melyet a kiválasztás és rendezés tanusítanak. Nem mondjuk, hogy nem találtunk néha e két nagy negyedrébten oly adomát, melyet ki kellett volna hagyni, oly levelet, melyet el kellett volna hallgatni, oly nevet, melyet csillag alá kellett volna rejteni, vagy csillagot, mely nem felel meg a név-elrejtés céljának. De lehetetlen egy általános áttekintés után tagadnunk, hogy a föladat nagy ítélő tehetséggel és humanitással van megoldva. Ha elgondoljuk azon életet, melyet lord Byron folytatott, heves könnyelműségét, ingerlékenységét s közlékenységét, csak bámulnunk lehet azon az ügyességen, a mellyel Mr. Moorenak sikerült annyit tární föl barátja jelleméből s nézeteiből s oly kevés fájdalmat okozni az élőknek.

Lord Byron naplójának s levelezésének kivonata a legnagyobb mértékben becses, nem csupán azon értesítés miatt, mely a kitünő férfiúra, ki azokat írta. vonatkozik, hanem műalkati ritka érdemök miatt is. A levelek, legalább azok, melyek Olaszországból vannak irvak, nyelvünk legjobbjai közé tartoznak. Kevésbbé mesterkélték, mint Popeéi s Walpoléi; tartalmasabbak,

mint Cowperéi. Tudván, hogy sokat közülök nem csupán annak számára írt, a kihez intézve volt, hanem általános levelek, arra szánva, hogy széles kör olvassa őket, azt hittük, okosak és szellemesek ugyan, de könnyűség nélkül. Figyelmesen kerestünk feszességet a nyelvben s ügyetlen átmenetet. Kellemesen csalódtunk, s megvalljuk, hogy ha lord Byron levélstilusa mesterkéltséget: ritka s bámulatos példája azon legnagyobb mesterségnek, melyet nem lehet megkülönböztetni a természettől.

A mély és kinos érdeklődésről, melyet e könyv ébreszt, semmifele kivonat nem adhat helyes fogalmat. Ily bús és sötét történetet alig lehet a képzelet művében is találni; s nem igen irigyeljük az erkölcsbirót, a ki megilletődés nélkül tudta olvasni.

A csinos rege, melylyel az orleansi hercegnő fia a regens jellemét illusztrálta, csekély változtatással alkalmazható Byronra. Minden tündért, kivéve egyet, bölcsőjéhez szőlítottak. A komák mind pazarok voltak ajándékaikban. Egyik rangot, a másik lángészt, a harmadik szépséget adott. A rossz tündér, ki hivatlan maradt, utoljára jött, s nem lévén képes visszavonni, a mit nővérei tettek kedvenczökért, minden áldásba átkot vegyített. Lord Byron rangjában, eszében, jellemében, sőt még személyében is különösen egyesültek az ellenkező végletek. Ő mindannak birtokában született, a mit az emberek óhajtanak

s bámulnak. De mind azon kitünő előnyökbe, melyek mások fölé emelték, vegyült némi nyomorult és alacsony. Régi s nemes családból származott ugyan, de azt vétkei s a dőreségek sorozata, melyek botránys nyilvánosságra jutottak, lealacsonyították s elszegényítették. Az a rokon, kit rangban követett, szegénységben halt meg; s ha birái nem könyörülnek rajta, gályán halt volna meg. Az ifjú peernek nagy elmetehetőségei voltak; de volt eszének beteges része is. Természettől nagylelkű s érzékeny szívet nyert: de kedélye daczos és ingerlékeny volt. Fejét a szobrászok örömet másolták; s nyomorék lábát csúfolva utánozták a koldusok. Eszének ereje s gyengesége által egyaránt kitünvén, jószívű s romlott, szegény lord s szép nyomorék levén, ha valakinek, úgy neki volt szüksége okos és szilárd nevelésre. De ha a természet szeszélyesen bánt vele, a szülő, ki jellemének fejlesztésével volt megbizva, még szeszélyesebben. Anyja a düh rohamaiból a szeretet rohamaiba esett. Néha majd megfojtá nyájaskodásaival, másszor nyomorékságával sértegette. Aztán a világba lépett; s a világ, mint anyja, néha szeretettel, néha kegyetlenül, de igazságosan sohasem bánt vele. Hízelt neki válogatás nélkül. Ő igazán elkényeztetett gyermek volt; nem csupán szülői, hanem a természet, szerencse, hír és társadalom elkényeztetett gyermeke. Első verseit oly megvetéssel fogadták, melyet gyöngeségök mellett

sem érdemeltek egészen. Azt a költeményét ellenben, melyet utazásából visszatértekor bocsátott közre: nagyon érdeme fölött magasztalták. Huszonnégy éves korában az irodalmi hírléghmagasb fokán lelte magát Scott, Wordsworth, Southey s egy csoport más kitünő íróval lábai alatt. Alig van példája a történelemben ily gyors emelkedésnek oly szédítő magasságra.

Minden, a mi természetünk legerősebb hajlamait izgathatta s kielégíthette, száz társas teremtekintete, egy egész nemzet zajos tetszése, megtapsolt férfiak tapsai, bájos nők szerelme, ez egész világ minden dicsőségével nyujttattak az ifjúnak, a kit a természet heves szenvedélyekkel ruházott fel s a nevelés sohasem tanított azok fékezésére. Úgy élt ő, mint sokan élnek, kiknek nincs hasonló mentségök hibáik védelmére. De azért honfitársai csak szerették és bámulták. El voltak tökélve, hogy kihágásaiban csak azon lángelme villámain s kitöréseit lássák, mely költeményeiben égett. Megtámadta a vallást, s nevét mégis szeretettel emlegették vallásos körökben, s műveit sok vallásos közlöny ritka gyöngédséggel róttá meg. Gúnyverset írt a kormányzó herczegre; de a torykat nem idegeníthette el magától. Úgy tetszett, mindent meg lehet bocsátani az ifjúságnak, rangnak és lángésznek.

Aztán jött a visszahatás. A társadalom, szélséyes boszankodásában, mint szeretetében, szélséyes volt — dühbe jött daczos elkényeztetett

kedvenczére. Oktalan bálványozással imádták. Oktalan dühvel üldözték. Sokat irtak azon szerencsétlen családi eseményekről, melyek sorsát eldöntötték. De a közönség most sem tud, akkor sem tudott semmi bizonyosat, csak hogy összeveszett nejével, s az nem akar tovább élni vele. Volt czélozgatás, vállvonogatás és fejcsóválás. «Jól van, jól, tudjuk mi, -- ha szólni akarnánk!» stb. De nem tudjuk, hogy volna egyetlen kézfelfogható vagy csak hihető bizonyosság által támogatott tény is, mely azt mutatná, hogy lord Byront jobban lehet kárhoztatni, mint bármely más férfit, ki nejével rossz lábon él. Igaz, hogy a szakférfiak, kikkel lady Byron tanácskozott, úgy vélekedtek, hogy ne éljen férjével. De nem kell felednünk, hogy véleményöket csak az egyik fél kihallgatása után alkották meg. Ezzel nem mondjuk, még csak távolról sem akarjuk mondani, hogy lady Byront bármi tekintetben is gáncsolni lehessen. Mi azt hisszük: a kik a nőt kárhoztatják a közönség előtt fekvő bizonyságok alapján, épen oly hirtelenkedők, mint a kik férjét elítélik. Mi nem akarunk, még saját lelkünkben sem tudunk ítéletet mondani oly dologról, melyet ily kevésbé ismerünk. Nagyon kívánatos lett volna, hogy az elválás idejében is mindazok, kik oly keveset tudtak a dologról, mint a mily keveset a jelenben tudunk, szintoly kimélettel lettek volna, mely ily körülmények közt csak egyszerű igazság.

Nem ismerünk nevetségesebb látványt, mint a britt közönséget időnkinti morális rohamaiban. Szökés, elválás, házi viszályok rendszerint csekély figyelmet ébresztenek. Olvassuk a botrányt, beszélünk róla egy-két nap, s aztán elfeledjük. De hat-hét esztendőben egyszer erényünk túlérzékeny lesz. Nem tűrhetjük, hogy a vallás s illem szabályát megsértsék. Ellent kell állanunk a vétkeknek. Meg kell tanítanunk a kéjenczeteket, hogy az angol nép tudja becsülni a házi kötelekek fontosságát. Következésképp engesztelő áldozatul szemelünk ki egy szerencsétlent, ki semmivel sem romlottabb, mint száz más, kiknek vétségével elnézően bántunk. Ha gyermekei vannak, azokat el kell tőle venni. Ha hivatalban van, el kell kergetni. A magasabb osztály szakít vele s az alsóbbak kipisszegik. Ő tulajdonkép bűnbak, a ki az egész osztály helyettese s kinek kinjaiban, úgy hiszik, az egész osztály kihágásai eléggé büntetve vannak. Nagy öntet széssel elmélkedünk saját szigorunk félett s büszkén hasonlítjuk össze a honunkban megállapított magas erkölcsiséget a párisi lazasággal. Végül haragunk betelt. Áldozatunk tönkre van téve s boldogtalanná lett. S erényünk nyugodtan megy aludni további hét évre.

Természetes, hogy azon vétkeket, melyek a házi boldogságot feldőlják, lehetőleg gátolni kell. Szintoly természetes, hogy ezt a büntető törvényhozás nem teheti. Ennélfogva helyes és

kívánatos, hogy a közvélemény ellene forduljon, De forduljon egyaránt, határozottan és mérsékeltén, nem pedig rögtönös rohamokban. Egyenlő mértékkel mérjünk mindenkinek. A tizedelés mindig rosszalható módja a büntetésnek: oly bírák segédeszköze, a kik indolensek s hirtelenkedők a tények vizsgálásában s a vétek árnyalatai közti finom megkülönböztetésben. Oktalan e szokás még hadi törvényszékeknél is. De a közvélemény ítélőszéke által gyakorolva sokkal oktanabb. Helyes, hogy bizonyos gyalázat kövessen bizonyos rossz tettet. De nem helyes, hogy a vétkesek a gyalázatban csak a sorshuzás véletlenének legyenek kitéve, hogy minden száz közül kilenczvenkilencz megmeneküljön s hogy a századik, talán a legártatlanabb közöttök, lakoljon mindért. Emlékszünk egy Lincoln Innben összecsoportosult tömegre, mely orditozva kísért bizonyos gentlemant, a ki ellen akkor az angol törvényekben a legsúlyosabb eljárás volt folyamatban — mert hűtlen férj volt, mintha a kor legnépszerűbb emberei, például lord Nelson, nem lettek volna hűtlen férjek! Emlékszünk egy másik esetre, a mely még ennél is több. Elhiszik-e unokáink, hogy akkor, mikor oly férfiak, kiknek szerelmi kalandjai köztudomásuak s törvényesen bebizonyítottak voltak, az állam néhány legfőbb polgári s katonai hivatalát töltötték be, vallásos és jótékony egyletekben elnököltek, minden társaság gyönyöré s a

tömeg kedvenczei voltak, egy csoport erkölcs-bíró csak azért ment színházba, hogy meghajigáljon egy szegény színészt, mert egy alderman házi boldogságát megzavarta! Mi volt akár a sértő, akár a sértett körülményeiben, a mi a közönség hevét igazolhatta: soha sem foghattuk fel. Még eddig nem volt elfogadva, hogy a színész állása különösen kedvező a szigorú erényekre nézve, vagy hogy az aldermanok osztálya bizonyos különös előjogot élvez oly sérelem ellenében, a milyen a közönség haragját jelen esetben fölébreszté. De ilyen az emberi igazság!

Ez esetekben a büntetés túlságos ugyan, de a vétek ismeretes s bebizonyított volt. Lord Byron esete súlyosabb. Irányában valódi Jedwood-igazságot gyakoroltak. Előbb jött a végrehajtás, aztán a vizsgálat, s utoljára vagyis épen nem, a vád. A közönség, a nélkül, hogy a legkisebbet tudta volna családi ügyeiről, nagy dühbe jött rá s történeteket kezdett koholni, melyek haragját igazolják. Tíz vagy húsz különféle, egymásközt, magában és a józan észszel összeférhetetlen monda keringett egy időben az elválásról. Mi igaz van bennök, az azokat ismótló erényes nép nem tudta, nem is gondolt vele. Mert ezek a történetek tulajdonkép nem okai, hanem következményei voltak a közneheztelésnek. Hasonlítottak azokhoz az utálatos rágalmakhoz, melyeket Lewis Goldsmith s hasonló aljas libellisták ter-

jesztettek Bonaparteről: hogy egy leányt mérgezett meg arzenicummal, midőn a hadi iskolában tanult, egy gránátost bérelt fel Dessaix megölésére Marengónál, hogy St. Cloudot Caprara minden szennyével árasztá el. Volt idő, midőn hasonló adomák némi hitelt nyertek azoknál, kik gyűlölvén a francia császárt, mohón kaptak mindenben, a mi gyűlöletüket igazolhatta. Lord Byron épen így járt. Honfitársai haragudtak rá. Iratai s jelleme elvesztették az ujság ingerét. Ő oly vétkeket követett el, melyet minden vétek közt legjobban büntetnek: túlmagasztalták, túlmeleg érdeklődését keltett. s a közönség szokott igazságával őt büntette saját dőreségeért. A tömeg ragaszkodása sokban hasonlít az arab regék ledér tündéréhez, a ki ha szerelmének 40 napja elmúlt, nem elégedett meg szeretői elbocsátásával, hanem arra kárhóztatta őket, hogy utálatos alakban s kegyetlen kínok közt bűnhődjenek vétkökért, hogy egyszer nagyon is tetszettek neki.

A gyalázat, melyet Byronnak tűrnie kellett, olyan volt, mely állhatatosabb elmét is megrázott volna. Az ujságok pasquillokkal voltak tele. Kizárták olyan körökből, melyeket még csak az imént ünnepeltek ünnepeltjeként látogatott. Mindazon csúszó férgek, melyek nemesebb természetek vesztén lakmároznak, siettek eledelökre; s igazuk volt: ők természetöket követték. Nem minden nap esik meg, hogy az ostobák durva

irigységét ily ész kinjai, ily név sülyedése elégitse ki.

A szerencsétlen örökre elhagyta hazáját. A gyalázás ordítása kísérte a tengeren át, a Rajna mentében, az Alpokon túl; fokenként gyengébb lett; — elhalt. Azok, kik indítói valának, kérdezni kezdték egymástól, miben áll hát tulajdonkép a dolog, mely miatt oly nagy lármát ütöttek s szerették volna visszahívni a vétkest, a kit csak imént üztek el magoktól. Költészete népszerűbb lett, mint valaha volt, s panaszait könyvek közt olvasták ezren meg ezren, a kik soha színét sem látták.

Ő az Adria partján ütötte fel tanyáját, a legfestőibb s legérdekesebb városban, a legragyogóbb ég alatt, a legragyogóbb tenger mellett. Szomszédsága, melyet választott, nem szenvedett a gáncsolódás bűnében. Romlott faj lakta, rég híres jártasságaról a kék mesterségében s elnézéséről az érzékiség szeszélyei iránt. Fogadott hazája közvéleményétől nem kellett félnie. Szülőföldjének közvéleményével nyílt harcban állott. Szilaj s kétségbeesett kicsapongásokba rohant, melyeket nem nemesített egy nagylelkű vagy gyöngéd érzés sem. Velencei háreméből kötetet-kötetre írt, tele ékesszólással, élczcel, pathoszszal, fajtalansággal és keserű megvetéssel. Egészsége hanyatlott kicsapongásai következtében. Haja megöszült. Táplálkozni sem tu-

dott. Lappangó láz hervasztotta el. Úgy látott, teste-lelke egyszerre törik meg.

E nyomorult sülyedésből egy új viszony mentette meg némikép, mely vétkes volt ugyan, de ha az általa lakott ország erkölcsi merlegével mérjük, erényesnek nevezhető. De a vétek által beszennyezett képzelet, a szerencsétlenség által elkeseredett kedély s a mámor ártalmas izgatásához szokott szervezet gátolták teljes élvezésében a boldogságnak, melyet sok szerelme közt ezen legtisztábból s legnyugodtabból meríthetett volna. Hévitő szeszek s rajnai borok éjfélenkénti ivása alá kezdte ásni finom értelmét. Versei sokat vesztének az erejükből s tömörségükből, a mi oly kitünőbbé tette volt azokat. De nem akart küzdelem nélkül lemondani az uralomról, melyet nemzedéke fölött gyakorolt. A dicsvágy egy új álma lebeggett előtte; egy írói párt fejévé, egy nagy szellemi forradalom indítójává akart lenni; vezetni kívánta Anglia közszellemét olasz magányából, mint Voltaire vezette Franciaország közszellemét ferneyi villájából. Úgy látszik, e reményben indította meg a *Liberált*. De a mily erővel hatott kortársai képzeletére, csalódott saját erejében, ha azt remélte, hogy irányozhatja véleményöket, s még durvábban csalódott hajlamaiban, ha azt hitte, hogy tartósan működhetik közre más irodalmi férfiakkal. A terv kudarcot, gyalázatos kudarcot vallott. Bosszusan magára, bosszusan társaira felhagyott vele,

s más célhoz fordult, élte nek utolsó és leg-nemesebb céljához.

Egy nemzet, egykor első a nemzetek közt, kitűnő tudományokban, kitűnő hadi dicsőségben, a philosophia, ékesszólás és szépművészetek bölcsője, századokon keresztül kegyetlen járom alatt görnyedett. Minden véték, melyet elnyomatás szül, azon aljas vétkek, melyeket azokban szül, kik túrik, azon kegyetlen vétkek, melyeket azokban szül, kik küzdenek ellene: megrontották e nyomorult faj jellemét. Az a vitézség, mely az emberi művelődés nagy csatájában győzött, mely Európát megmentette, Ázsiát meghódította, már csak kalózok és rablók közt tanyázott. Az egykor minden physikai és erkölcsi tudományok mezején oly feltűnően tanúsított ügyesség félénk, szolgálai ármánynya sülyedt. Egyszerre felkelt ez elfajult nép zsarnokai ellen: Gáncsolva vagy elárulva a környező hatalmasságok által, magokban találtak fel valamit abból, a mi kipótolhatott minden idegen segílyt: valamit atyáik erélyéből.

Lehetlen volt, hogy lord Byron, mint író ne érdekelje ez a küzdelem. Politikai véleménye, habár határozatlan, mint minden véleménye, nagyon a szabadság felé hajlott. Segíté az olasz felkelőket pénzével, s ha szabadságharczuk tovább tart, hihetően kardjával is segítette volna. De Hellászhoz külön kötelékek is fűzték. Ifjú korában lakta ez országot. Sok fényes és népszerű

költömenyére ennek tájai s története adták az ihletet. Megunva a tétlenséget, saját szemei előtt lealacsonyulva magán vétkei s irodalmi kudarczai által, még nem izlelt hevület s tisztos kitüntetés után vágyva: kimerült testét és sebzett szellemét a görög táborba vitte. Viselkedése ez új állásában annyi erőt s józanságot tanúsított, hogy joggal hihetjük, ha tovább él, kitünteti magát mint katona s politikus. De az élvezetek s gond hetven év munkáját végezték finom szervezetén. Érezte, hogy a halál keze ránehezedik; s az egyetlen óhajtás, melyet nyilvánított: karddal kezében halni meg.

Ez megtagadtatott tőle. Gond, fáradoalmak s azon szerencsétlen izgató szerek, melyeket nem nélkülözhetett, csakhamar kórággyra vetették, idegen országban, idegen emberek közt, egyetlen oly lény nélkül közelében, kit szeretett volna. Ott végezte be harminchat éves korában a XIX. század leghiresebb angola fényes s nyomorult pályáját.

Még most sem festhetjük ez eseményeket, hogy ne érezzünk valamit abból, a mit a nemzet érzett, midőn először tudta meg, hogy becsukódott a sir annyi fájdalom s annyi dicsőség fölött; amit azok éreztek, kik látták a gyászmenetet koszik hosszú sorával lassan északnak fordulni, hátrahagyva azon temetőt, melyet oly sok nagy költő hamva szentesített, de a melyek ajtai csukva maradtak mindaz előtt, a mi Byronból megma-

radt. Jól emlékszünk, hogy e napon szigorú erkölcsbírák sem tarthatták vissza könnyeiket a hirneves s szerencsétlen ifjú fölött, ki oly ritka tehetségekkel volt megajándékozva s. oly erős kísértéseknek volt kitéve. Szükségtelen minden elmélkedés. A történetben magában fekszik a morál. Századunk valóban gazdag volt intésben a kitünők, vigaszban a névtelenek számára. Két ember halálára emlékezünk; kik oly korban, midőn sokan még nevelésöket is alig végezték be, mindegyik a maga szakjában a dicsőség tetőpontjára emelkedtek. Egyik Longwoodban halt meg; amásik Missolonghiban.

Mindig nehéz egy korunkban élő férfi írói jellemét külön választani személyes jellemétől: lord Byron esetében e különválasztás kétszerezsen nehéz. Mert alig mondunk sokat, ha azt állítjuk, hogy lord Byron semmit sem írt közvetett vagy közvetlen vonatkozás nélkül magára. Az élményei által költött-érdeklődés összevegyül elménkben s alkalmasint majd minden olvasónk elméjében azzal az érdeklődéssel, mely tulajdonkép műveit illeti. Egy nemzedéknek kell kihalni, mielőtt lehetséges lesz igazságos ítéletet mondani könyveiről, csak mint könyvekről. Azok jelenleg nem csupán könyvek, hanem ereklyék. Azonban megkísértjük, habár tartózkodással, némi felületes megjegyzést tenni költeményeire.

Sorsa nagy irodalmi forradalom szakába vetette. Azon költői dynastia, mely Shakspeare és

Spenser utódjait követte a trónon, viszont egy új fajnak engedte át azt, mely magát a bitorkók által soká megfosztott régi ág örökösének vallotta. E forradalom valódi természetét a nagy többség, mely létre hozta, úgy hisszük, nem érté.

Korunk költészete miben különbözik főleg az utolsó századétól? Száz ember közül kilencvenkilenc azt felelné, hogy a mult század költészete, habár szilaj és szabálytalan, sokkal élénkebb képeket nyújt és sokkal erősebben izgatja föl a szenvedélyeket, mint a Parnell, Addison vagy Popeé. Hasonlókép folytonosan halljuk, hogy az Erzsébet-korabeli költők sokkal lángeszűbbek, de jóval kevésbé szabatosak, mint az Anna-korabeliek. Elismert dolognak látszik, hogy szabatosság s teremtő erő közt némi összeférhetlenség és ellentét van. Mi inkább úgy gyanítjuk, hogy e nézet pusztán a szókkal való visszaélésből származik és sok oly tévedés szülője volt, mely a kritika tudományát zavarba hozza.

Mit jelentsen a szabatosság a költészetben? Ha szabatosság olyan szabályokhoz alkalmazkodást jelent, melyeknek alapjok az igaz s az emberi természet lényege: úgy a szabatosság csak más neve a kitünőnek. Ha a szabatosság csak tisztán önkényes szabályokhoz ragaszkodás: úgy pusztán más neve lesz az üresnek és képtelennek.

Az az író, ki a látható dolgokat hibásan festi s megsérti a jellem sajátságait, az az író, ki a

negyekkel éjszaka álmos fejüket bölintatja, vagy egy haldoklóval Maximin-féle szódagályban mondat búcsut a világnak: az ily írot nevezhetni a szó magas és valódi értelmében nem-szabatosnak. Művészete első nagy törvényét sérti meg. Utánzása épen nem hasonlít az utánzott tárgyhoz. Ilynemű hibáktól leginkább mentek Homér, Dante, Shakspeare és Milton. Ennélfogva ők egy értelemben, még pedig a legvalószínűbb értelemben, a legszabatosabb költők.

Ha azt mondják, hogy Virgil, bárha nem volt oly lángész mint Homér, szabatosabb író: mi értelmet tulajdonítanak a szabatos szónak? Azt értik alatta, hogy az *Aeneis* ügyesebben van kifejtve, mint az *Odyssea*? hogy a római a külvilág színét vagy a lélek indulatait hivebben festi, mint a görög? hogy Achates és Mnestheus jellemi finomabbul vannak rajzolva, ennél fogva következetesebben vannak keresztül vize, mint az Achilles, Nestor és Ulysseséi? Annyi áll, hogy a költészet alaptörvényeinek minden egyes megsértéséért, mely Homérban található, könnyű lenne huszat találni Virgilben.

Shakspeare minden színművei közt talán *Troilus és Cressida* az, melyet közönségesen a legkevésbé szabatosnak tartanak. De előttünk sokkal szabatosabb, a szó józan értelmében, mint a legszabatosabbaknak tartott drámaírók legszabatosabb drámái! Vesd össze például Racine *Iphigeniájával*. Bizonyosak vagyunk benne,

hogy Shakspeare görögjei sokkal jobban hasonlítanak a Tróját ostromló görögökhöz, mint a Racineéi; s azon okból, mert Shakspeare görögjei emberi lények, Racineéi pusztá nevek, pusztá szavak nagy betűkkel nyomva a szavalati paragrafusok elé. Racine, az igaz, elborzadt volna a gondolattól, hogy egy harczosál Trója ostrománál Aristotelest idéztesse. De mit ér egyetlen anachronismus elkerülése, ha az egész darab egy anachronismus, Versailles érzelmei s szójárása az aulisi táborban?

Azon értelemben, melyben e szót: szabatoság, mi használjuk, úgy hiszszük Sir Walter Scott, Mr. Wordsworth, Mr. Coleridge sokkal szabatosabb költők, mint azok, kiket rendszerint a szabatoság mintáiként magasztalnak, például Pope és Addison. Csak a holdvilágos éleírásában Pope *Iliádjában* több pontatlanság fordul elő, mint mennyit az egész *Kirándulásban* lehetni. Nincs egyetlen jelenet *Catóban* melyben mindaz, a mi költői hitelt szül, a jellem, nyelv, helyzet sajátosságai, ne lennének durvábban megsértve, mint bármely részében a *Lay of the Last Minstrelnek*. Senki el nem hiheti, hogy Addison rómaija úgy hasonlít az igazi rómaihoz, mint Scott rablója az igazi rablóhoz. Igaz, hogy Wat Tinnin és William o Deloraine nem oly méltóságos személyek mint Cato. De a másolt személyek méltóságának ép oly kevés köze van a költészet szabatoságához

mint a festészethez. Elébe tesszük Reynold egy czigányát királynő ő felsége boltzimerre estett fejének, Scott rablóját Addison senatónak.

Mily értelemben használják tehát e szót «szabatosság» azok, kik a *Pursuits of Literature* szerzőjével úgy tartják, hogy Pope a legszabatosabb angol költő s mindjárt utána néhai Mr. Dufford jön. Mi azon szabatosság lényege s becsé, melyet megtagadnak Macbeth, Lear s Othelloól s megadnak Hoole fordításainak s a seatooi pályakölteményeknek? Mit nem tudunk oly örök, értelmén s a dolgok természetén alapuló szabályt elfedezni, melyet Shakspeare sokkal pontosabban ne követne Popenál. De ha szabatosság alatt azon korlátolt törvényhozáshoz való alkalmazkodást értjük, mely, míg elnéző a *mala in se* ránt — minden igaz ok nélkül szaporítja a *mala prohibítát*; ha a szabatosság némely formásági tekintetek szigorú megtartását jelenti, mely nem lényegesebb a költészetben, mint az etiquette egy jó kormányban vagy a farizeus mosakodása az áhitatnál: úgy Pope bizonyára szabatosabb lehet mint Shakspeare, s ha a törvényt kissé megváltoztatjuk, Colley Cibber még szabatosabb Popenál. De nagyon kétségbe vonható, hogy a szabatosság ily neme érdem-e; sőt inkább nem határozott hiba-e?

Mulattató lenne pandectát csinálni az okok által szabályokból, melyeket rossz műbírák

a költőknek irányadókul állítottak fel. Legelső helyen áll híressége s képtelensége miatt a hely és időegység. Nincs oly emberi lény, ki még udvariasságból is más argumentumot tudott volna mellettök, minthogy a görögök általánosán gyakorolták. Nem szükséges mély vizsgálódás annak fölfedezésére, hogy a görög drámák gyakran bámulatosak ugyan mint compositiók: de mint az emberi jellem s élet rajzai sokkal alantabb állanak az Erzsébet-korabeli angol szindaraboknál. Minden tanuló tudja, hogy az athenaei tragédiák drámai része kezdetben alá volt rendelve a lírai résznek. Ennélfogva csaknem csoda lett volna, ha az athenaei színpad törvényei alkalmazhatók lennének oly színműveknél, melyekben nincsenek karok. A drámai művészet legnagyobb remekeit az egység egyenes megsértésével alkották, és soha nem alkothatták volna meg, ha az egységet meg nem sértik. Például világos, hogy oly jellemet, milyen Hamlet, soha sem lehetett volna kifejtteni azon határok közt, melyekre Alfieri szoritkozott. De a múlt század íróinak tisztelete az egység iránt oly nagy volt, hogy Johnson, ki nagy becsületére legyen mondva másképp vélekedett, mint maga mondja: «elré mult saját merészségén s félt szembe szállani a tekintélyekkel, kiket ellene felhozhattak.»

Vannak hasonnemű szabályok a végtelenségig «Shakspearenek, mondja Rymer, nem kellett volna Othellót feketének festeni, mert a tragédia

hősének mindig fehérnek kell lennie.» — «Miltonnak — mondja egy más bíráló — nem kellett volna Ádámot hőseül venni, mert az eposz hőse-
nek mindig győzedelmesnek kell lennie.» —
«Miltonnak — mondja egy harmadik — nem
kellett volna annyi hasonlatot használni első
könyvében, mert a hősköltemény első részének
mindig a legegyszerűbbnek kell lennie. Az *Iliász*
első könyvében nincsenek hasonlatok.» — «Mil-
tonnak — mondja egy negyedik — nem kel-
lett volna eposzban oly sorokat használni,
mint ez :

«While thus I called, and strayed I knew not wither»*

És miért nem? A műbíró kész az okkal, egy
nő okával. «Ily sorok — mondja — meg kell
engedni, nem kellem nélküliek a fülnek. de a
főlöszleg szótagot csak a drámára kellene szori-
tani, s nem kellene hőskölteményben alkalmazni.»
A mi a főlöszleg szótagot illeti, komoly tárgyról
szóló hősi rímbe, azt Pope idejétől fogva az
egész szabatos iskola általános megegyezéssel
számüzte. Egy irodalmi magazin sem fogadott
volna el oly incorrect verspárt, mint a Draytoné :

«As when we lived untouch'd with these disgraces,
When as our kingdom was our dear embraces.»**

* Míg így kiáltozám s barangoltam, nem tudva
merre.

** Mint mikor e gyalázattól nem érintve éltünk,
mikor királyságunk édes ölelések voltak.

A hős rímek egy másik törvénye, melyet ötven évvel ezelőtt alaptörvénynek tekintettek, azt parancsolta, hogy gondolatjelnek vagy legalább vesszőnek kell lenni minden verspár végén. Arról is gondoskodtak, hogy tökéletes megállapodás csak a sor végén lehet. Jól emlékszünk, hogy a költészet egy nagyon szabatos birájától halottuk ócsárolni Mr. Rogert e kedves és bájos hely szabálytalanságáért:

«Such grief was ours, — it seems but yesterday, —
 When in thy prime, wishing so much to stay,
 Twas thine Maria, thine without a sigh
 At midnight in a sister's arms to die.
 Oh thou wert lovely: lovely was thy frame,
 And pure thy spirit as from heaven it came:
 And when recalled to join the blest above
 Thou diedst a victim to exceeding love,
 Nursing the young to health. In happier hours,
 When idle Fancy wove luxuriant flowers,
 Once in thy mirth thou badst me write on thee;
 And now I write what thou shalt never see.»*

Sir Roger Newdigatet, azt hiszszük, joggal sorozhatni ez iskola nagy műbirái közé. Ő szabályul állította fel, hogy az Oxfordban általa alapított díjért pályázó költemények egyikének

* Oly fájdalom volt a mienk (mintha tegnap történt volna), midőn tavasz korodban, úgy óhajtva maradni, meg kellett halnod, Mária, egy sóhajtás nélkül, egy testvér karjaiban éjfélkor. Oh te bájos voltál, bájos volt alakod és tiszta lelked, mint midőn az égből jött; s midőn visszahivattál fel egyesülni az idvezültekkel, meghal-

sem szabad ötven soron túlterjedni. E szabály szerintünk legalább is annyira alapszik okon, mint bármelyik az említett szabályok közül; sőt még sokkal inkább, mert úgy hisszük, a világ meglehetősen megegyezik abban, hogy minél rövidebb a pályaköltemény, annál jobb.

Nem látjuk át, miért ne csinálnánk még több ily szabályt, miért ne határozhatnók meg, hogy a jelenetek száma minden felvonásban három vagy néhányszor három, hogy a sorok száma minden jelenetben tökéletes négyszög, hogy a dramatis personae soha se legyen több vagy kevesebb tizenhatnál, s hogy a hősi rímekben minden 36-dik sornak csak tizenkét szótagja legyen. Ha mi ezen szabályokat akarnók fölállítani és Popeot, Goldsmithet és Addisont nem-szabatos íróknak neveznök, mert szeszélyes ötletünkhöz nem alkalmazták magokat: épen úgy tennénk, mint azon műbirák, kik szabatosság ellenit látnak Coleridge vagy Shelley gyönyörű képeiben s változatos zengzetességében.

Az utolsó század által annyira magasztalt szabatosság hasonlít az éden kertje rajzainak azon szabatosságához, melyet a régi bibliában

tál mint áldozata a túlságos szeretetnek, ápolva az ifjú egészségét. Boldog órákban, midőn e játszi képelem ragyogó virágokat fűzött, egyszer derűtségedben felszólítottál, írjak hozzád: S most írom a mit sohasem fogsz olvasni.

találunk. Van egy pontos négyszögünk a Pisou, Gihon, Hiddekel és Euphrat folyók között, mindenik egy alkalmas híddal közepén, egyenszögű virágágyak, egy hosszú csatorna, csinosan kicserépezve s bekerítve, a Tudás fája körül metszve, — mint a Tuileriák mögötti hársak egyike — a nagy fasor középpontján, a kigyó körültekergözve rajta, a férfi jobbról, az asszony balról s az állatok pontos körben körülök. Egy értelemben a rajz eléggé szabatos. A négyszögek, a körök szabatosak, a férfi s nő nagyon szabatos vonalban állanak a fával s a kigyó a legszabatosabb spirált alkotja.

De ha lenne egy oly tehetséges festő, ki vászonra tehetné azon dicső paradicsomot, melyet belső szemével látott, kinek szeme világát kioltá a sok virrasztás a szabadságért s igazért; ha lenne oly festő, ki szemünk elé állíthatná a safir patak tekergözését, a mirtussal szegélyezett tavat, a virágos réteket, a szőlőborította barlangot, a hesperi gyümölcstől és pompás tollú madaraktól ragyogó fákat, azon nász-lugas sűrű árnyát, mely rózsáit az alvó szeretőkre hullatá: mit gondolnának azon műismerőről, ki azt állítná, hegy e festés, bár szebb az ó biblia absurd rajzánál, nem oly szabatos? Bizonyára azt felelnők, szebb és szabatosabb egyszersmind, s szebb azért, mert szabatosabb. Nem áll szabatosan vont diagrammokból: de szabatos festés, méltó ábrázolása annak, a mit ábrázolnia kell.

És ezen ál-szabatosságot nem csupán a szép-művészetekben magasztalják korlátolt elméjű emberek, kik nem tudják megkülönböztetni az eszközt a czéltől vagy azt, a mi esetleges, attól, a mi lényeges. Mr. Jourdain bámulta a szabatosságot a vívásban. «Önnek nem kellett volna engemet ekkor találni. Sohasem kell szűrni quartban, míg nem szűrt terzben.» M. Tomés szerette a szabatosságot az orvosi gyakorlatban. «Én Artemiust pártolom. Hogy megölte betegét, az világos. De legalább egészen szabályszerint működött. A ki meghalt, meghalt, s ezzel vége. De ha megszegik a szabályt, ki tudja milyen következései lehetnek.» Hallottunk egy öreg német tábornokról, ki nagy bámulója volt a hadi operatiók szabatosságának. Becsmérelni szokta Bonapartet, hegy elrontja a hadtudományt, melyet marsall Daun oly kitünő tőkélyre vitt. «Fiatal koromban egész nyáron át előre s hátra szoktunk masirozni, a nélkül, hogy egy négyszög-mérföldnyi tért nyernénk vagy veszítsenénk. S aztán téli szállásainkra mentünk. S ime jő egy tudatlan heves fiatal ember, ki Boulogneból Ulmba, Ulmból Morva belsejébe repül és decemberben csatázik. Tacticájának egész rendszere szörnyüképen szabálytalan.» A világ hasonló bírák ellenére is úgy véli, hogy a vívás czélja találni, az orvoslaté gyógyítani, a hadé győzni, s hogy azon eszközök

a legszabatosabbak, melyek leginkább érik el a célát.

S nincs-e a költészetnek célja, nincsenek-e örök és változhatlan elvei? A költészet, mint a czimerisme, csak önkényes meghatározás-e? A czimer-tudós azt mondja, hogy bizonyos czimer-disz bizonyos rangot jelent, s hogy szint színre, érczet érczre tenni hiba. Ha ezt megfordítanák, ha minden czimert Európában újjá alakítanának, ha azt határoznák el, hogy aranyat sohasem szabad csak ezüstre vagy ezüstöt aranyra tenni, hogy törvénytelen születést csak négyszög, özvegységet csak görbe vonal által kell kifejezni: az új tudomány épen annyit érne, mint a régi, mert mind a ketten, ó és új, semmit sem érnének. Portcullis és Rouge dragon (herold-nevek) alakoskodása, mert nincs egyéb becse, mint a mit szeszély jelölt ki számára, méltán alávethető minden szabálynak, melyet szeszély mérhet reá. De nem így van ez azon nagy utánzó művészettel, melynek hatalma mellett mindenkor a legdurvább és legfelvilágosodottabb tanúskodik. Mióta első nagy mesterműveit teremtették, minden, a mi e világon változandó, megváltozott. Művelődést nyertek az emberek; elvesztették s újra megnyerték. Vallás, nyelv, kormányforma, a magánélet szokásai, a gondolkozásmód, minden sorozatos átalakúláson ment keresztül. Minden elmúlt, kivéve a természet nagy vonásait, az emberi

szív s azon művészet csodáit, melynek feladata visszatükrözni az emberi szívet s a természet vonásait. Azon két remek ó költemény, melyet kilenczven nemzedék bámult, még mindig megőrzé egész frissességét. Még mindig tisztelik azok, a kiknek elméjüket sok nemzet és korszak irodalma gazdagítja. Most is, még nyomorult fordításban is gyönyöre az iskolás fiúnak. Miután túléltek tízezer szeszélyes divatot, miután megérték a kritika egymást követő törvényeinek elévülését: azok maradtak előttünk halhatatlanul az igaz halhatatlanságával az angol tudós tantermében is, a mik voltak, midőn először énekeltek el az ión fejedelmek lakomáin.

A költészet, mint már két ezer évvel ezelőtt mondták, utánzás. E művészet sok tekintetben hasonlít a képíráshoz, szobrászathoz s színművészethez. A festő, szobrász, színész utánzása bizonyos határok közt ugyan tökéletesebb, mint a költőé. A gépezet, melyet a költő használ, csak szavakban áll. S a szó, még oly művész által használva is, mint Homér és Dante, nem állíthatja lelkünk elé a kültárgyak képét oly elevenen s pontosan, mint az ecset vagy véső művei. De ellenkezőleg a költészet tere hasonlíthatatlanul tágasabb, mint bármely más képzőművészeté vagy mint minden más képzőművészeté együttvéve. A szobrász csak alakot utánozhat, a festő csak színt és alakot, a színész, míg a költő nem ad neki szavakat, csak alakot, színt és

mozgást. A külvilág a többi művészetekkel közösen a költészeté. Az emberi szív a költészet tartománya, s csakis a költészeté. A festő, szobrász s színész nem fejezhet ki többet az emberi szenvedélyből s jellemből, mint azt a kis részt, mely a mozdulaton s arczon ömlik el, mindig tökéletlen, csalékony jelét annak, a mit a belső rejt. Az emberi természet mélyebb s összetett részét csak szavak által lehet feltárni. E szerint a költészet utánzásának tárgyai az egész külső s belső világegyetem, a természet arca, a sors változandósága, az ember, a minő magában s minden, a miről képet alkothatunk magunknak, valóban létező dolgok részeinek összetétele által. E fenséges művészet hatalma arányban van a képzelőtehetséggel.

E lényegesen utánzó művészetet nem kellene oly szabályoknak alávetni, melyek miatt utánzásai tökéletlenebbek lesznek, mint különben lettek volna. s azokat, a kik ilyen szabályoknak alávetik magokat, nem szabatos, hanem hibás művészeknek kellene nevezni. Hogy helyesen megítélhessük a szabályokat, melyek az utolsó században az angol költészetben uralkodtak, vizsgáljuk a hatást, melyet szültek.

1780-ban végezte be Johnson a *Köllők élete* című munkáját. Ő ezen művében azt mondja, hogy Dryden kora óta az angol költészetben nem mutatkozott hajlam visszaesésre eredeti vadságába, hogy nyelve finomodott, numerusai

hangzatosabbak s az eszmék nemesebbek. Talán kétségbe vonható, ha nagy oka volt-e a nemzetnek örvideni azon a finomuláson és nemesezésen, mely *Douglast* adta *Othello* s a *Mérséklés diadalát* a *Tündér királynő* helyett.

A *Johnson Költők könyve* című munkáját megelőző harmincz év alatt volt az angol költészet dictiója s verselése, azon értelemben, melyben közönségesen szokták használni, a legszabatosabb. E harmincz év, a mi a költészetet illeti, legsajnosabb része irodalomtörténetünknek. Igazán alig hagyott reánk említésre méltó költeményt. Két-három száz sor Graytól, kétszer annyi Goldsmithtól, egypár stanza Beattie és Collinstól, néhány stropha Masontól, egypár ügyes prolog és satyra mesterművei a bevégett jelesség e korának. Összesen kiadhatók egyetlen kötetben, s e kötet épen nem lenne különös becsű. Nem lenne benne elsőrendű költemény s kevés kitűnő a másodrendűek közé sorozhatókból. *A viszanyert paradicsom s Comus* többet érne mindnél.

Végre, midőn a költészet oly mélyre süllyedt, hogy Mr. Hayleyt nagy költőnek tartották, látni kezdték, hogy a baj nagysága fogja megkezdeni a gyógyítást. Az emberek únni kezdték az oly mintákhoz való alkalmazkodást, melyeknek sem a természet, sem az ész nem kölcsönzött tekintélyt. Sekély kritika tanította őket vakon becsét tulajdonítani a poetasterek álszabatos-

ságának. Mélyebb kritika visszavezette az első nagy mesterek valódi szabatosságához. A költészet örök törvényei visszanyerték hatalmukat, s az ideiglenes divat, mely e törvényeket háttérbe szorította, Lovelace parókájával s Clarissa abroncszoknyájával együtt elenyészett.

Hideg s terméketlen évszakban vetették el először a magot, melynek mi oly bő termését arattuk. Míg a költészet naponkint gyengébb s gépszerűbb lett, míg az egyhangú verselés, melyet Pope hozott be, s melyet nem kárpótoltt többé ragyogó élce s kifejezésének tömörsége, kifárasztá a közönség füleit: a régi mesterek nagy művei minden nap nagyobb mértékben vonták magokra az érdemlett bámulást. Shakspeare darabjait jobban játszották, jobb kiadásban adták ki s jobban ismerték mint valaha. Szép régi balladáinkat ismét gyönyörrel olvasták s utánzásuk divattá lön. Ez utánzások nagy része haszontalan volt ugyan, de arról tanuskodott, hogy végre csodálni kezdik a jelességet, melylyel nem tudnak versenyezni. Az irodalmi forradalom kétségtelenül közel volt. Bizonyos forrongás volt az emberek lelkében, homályos vágy valami új után, hangulat örömmel üdvözölni mindent, a mi első tekintetre az eredetiség színét viseli magán. Reformáló kor mindig termékeny csalókban. Ugyanazon izgatott állapota a közérzületnek, mely a római hatalomtól való nagy különszakadást szülte, szülte

az anabaptisták kihágásait is. Európa közszellemének azon mozgalma, mely a francia kormány visszaéléseit ledöntötte, — szülte a jakobinusokat és theophilanthropokat. Macpherson és Della Crusca az angol költészet valódi átalakítóihoz képest azok voltak, a mi Knipperdolling Lutherhez, vagy Cloutz Turgothoz képest. Chatterton s Irland még sokkal megvetésre méltóbb hamisításainak hatása mutatta, hogy a nép nagyon, bárha nem okosan, megkezdé szeretni a régi költészetet. A közönség soha sem volt hajlandóbb tanulság nélküli történeteket hinni s érdem nélküli könyveket bámulni. Mindent elfogadtak, a mi a szabatos iskola unalmas egyhangúságát megtörhette.

Irodalmunk nagy átalakulásának előfutárja Cowper volt. Írói pályájának kezdete s vége majdnem egy időbe esik az Alfieriével. Alfieri s Cowper összehasonlítása első tekintetre ép oly különösnek látszhatik, mint a melyet állítólag egy loyális presbyterianus pap tett 1745-ben II. György s Enoch között. Úgy látszik, hogy a szelid, félnék, búskomoly calvinista, kinek szellemét megtörte a fárasztó iskolai munka, kinek nem volt bátorsága, hogy a billeek felolvasása által a lordok házában élelmet szerezzen magának, kinek kedvencz társasága egy vak öreg nőből és egy evangélikus lelkészből állott: épen nem hasonlít a büszke, heves, életvet hajhászó nemeshez, a szenvedélyes lovas-

hoz, a kéjenczhez, ki Ligonier lorddal megvívott a Hydeparkban, s a trónkövetelőt megfosztotta királynéjától. De bárha e két nevezetes ember magánéletében alig van érintkezési pont: irodalmi életök szorosan hasonlít egymáshoz. A költészetet mindketten a sülyedés legalsó fokán találták, bágyadtan, mesterkéltén s egészen erőtllenül. Mindkettejüknek megvolt épen az a tehetségök, mely alkalmatossá tette őket, hogy kiemeljék mély sülyedéséből. Szorosan nem lehet őket nagy költőknek mondani. Nem volt különösen teremtő erejük:

«The vision and the faculty divine,»*

de gondolatuk ereje, érzések heve nagy volt, s ami azon körülmények között mindenek felett fontos, izlésök oly férfias, hogy a durvasághoz közeledett. Nem bajlódtak gépi verseléssel, szokásos mondatokkal. Oly tárgyakról irtak, melyekre ha rá gondoltak, lángra gyúlt a szívök; s így annak, a mit irtak, ha minden más bája hiányzott is, megvolt az az utánozhatatlan bája, melyet a legdurvább s csín nélküli compositiónak is kölcsönöz az őszinteség s erős szenvedély. Ihletet mindketten nemes megható tárgyban kerestek, gazdag képekben, melyek még nincsenek elcsépelve. Szabadság volt Alfieri, a vallás Cowper műzsája. Ugyanez igazság található fel

* A látomás és isteni adomány.

kisebb darabjaikban. Nem azok közé tartoztak, kik egy képzelt kedves szigorát kérelték vagy távollétét keseregték zengzetes közhelyekben. A helyett, hogy eszményi Chloék és Silviákról örjögjön Cowper, Mrs. Unwin kötötűiről irt, Alfieri egyetlen szerelmes versét arra írta, kit igazán s szenvedélyesen szeretett. «Tutte le rime amoroso che seguono,» mondja, «tutte sono per essa, e ben sue, e di lei solamente; poichè mai d'altra donna per certo non cantero.»*

E két nagy ember nem volt ment az affectatiótól. De affectatiójuk éppen ellenkezett az általános uralkodó affectatióval. Mindketten éles és keserű szókban fejezték ki megvetésöket, melyet azon elpuhúlt fűzfaköltők iránt éreztek, kik akkor Angliában és Itáliában egyaránt diatban voltak. Cowper panaszkodik, hogy

Manner is all in all, whate'er is writ,
The substitute for genius, taste, and wit.**

Dicsérte Popeot, de sajnálta, hogy

«Made poetry a mere mechanic art,
And every warbler had his tune by heart.»***

* A következő szerelmes sorok mind hozzá s mind egyedül érte vannak írva s csak is övéi, mert bizonyára soha más nőről nem fogok dallani.

** Modor mindenben a fő, bármit írjanak, pótolja a geniust, izlést és élezt.

*** A költészetet pusztá gépi művészetté tette, s minden döngicsélő könyv nélkül tudja hangját.

Alfieri hasonló megvetéssel szól elődei tra-gaediáiról: «Mi cadevano dalle mani per la languidezza, trivialità e prolissità dei modi e del verso, senza parlare poi della snervatezza dei pensieri. Or perchè mai questa nostra divina lingua, sí maschia anco, ed energica, e feroce, in bocca di Dante, dovre ella farsi così sbiadata ed eunuca nel dialogo tragico?»*

Azok előtt, kik annyira megúnták kortársaik bágyadt modorát, a durvaság megengedhető hiba, sőt valódi érdem volt. Gyűlöletökben a hamis diszítés vagy az iránt, mit Cowper «tejfel simaságnak» nevez, ők ellenkező túlságba tévedtek. Irályuk túl rideg, verselésök túl érdes volt. Nem egykönnyen lehet azonban túlbecsülni szolgálatukat, melyet az irodalomnak tettek. Költeményeik belső beceje igen nagy. De a pártütés példája, melyet egy képtelen rendszer ellen adtak, épen megbecsülhetetlen. Szerepök inkább Mózes, mint Józsva szerepe volt. Megnyitották a szolgaság házát; de nem jutottak el az ígért földére.

A Cowper halálát követő húsz év alatt a forradalom az angol költészetben egészen befejez-

* Kiesnek kezeimből a modor és verselés bágyadt-sága, elcsépeltsége és hosszadalmassága miatt, hogy ne szóljak a gondolatok erőtlenségéről. Vagy miért kelljen Dante szájában oly isteni, férfias, erőteljes és szilaj nyelvünknek a tragikai dialogban oly sápadttá s férfiatlanná lennie?

tetett. E korszak egy írója, még maga Sir Walter Scott sem járult annyival befejezéséhez, mint Byron. De Byron ezt kedve ellen, s folytonos önváddal s szégyennel tette. Izlése s hajlamai a hanyatló iskola pártolására vezették a keletkező ellenében. Popeot magát túlságosan bámúlta. Nem merte egyenesen kimondani, hogy a twickenhami kis ember nagyobb költő, mint Shakspeare vagy Milton; de elég világosan czélt reá, hogy ezt hiszi. Kortársai közül alig bámult egyet is annyira, mint Mr. Giffordot, ki mint költő csak Pope volt, de Popenak élce s phantasiája nélkül, s kinek satirái határozottan alatta állanak erőre s élre nézve még Byron nagyon tökéletlen ifjúkori műveinek is. Hébekorba dicsérte Wordsworthot és Coleridget, de kelletlenül s nem őszintén. Midőn megtámadta őket, egész lelkéből tette. Mr. Wordsworth legnagyobb gonddal írt költeményeire nem talált egyéb mondani valót, mint hogy nagyon «esetlenek, homályosak s neki ellenszenvesek.» *Peter Bell* annyira felkölté útálatát, hogy Pope s Dryden szellemét idézte föl, s azt kérdezte tőlök, lehetséges-e, hogy ily képtelenség kikerülheti a közmegvetést? Ő maga kevesebbre becsülte saját *Harold vándorlásait Horatius ars poeticájának utánzatánál*; Pope s Johnson e gyenge viszhangjánál. Ez izetlen művet többször ki akarta adni, s csak barátainak kérései tartóztaták vissza. Nyíltan bevallotta, hogy helyesli

az egységet, a legoktalanabb törvényt, mely valaha szolgaságban tartotta a lángészt. Munkái egyikében, úgy hiszszük Bowleshez irt leveleiben, a XVIII. század költészetét a Parthenonhoz, a XIX-dikét egy török mecsethez hasonlítja, s dicsekszik, hogy segítette ugyan kortársait e groteszk s barbár épület emelésében, de sohasem szövetkezett velök egy tisztább s bájosabb építészet romjainak elferdítésére. Egy más levelében a változást, melyen az angol költészet az újabb időben ment át, a latin költészet sülyedéséhez hasonlítja Augustus kora után. Pope idejében, mondja, egészen Horatius voltunk, most egészen Claudianus vagyunk.

A költészet régi nagy mesterei iránt nem igen érzett lelkesült tiszteletet. Mr. Bowleshez irt leveleiben oly kifejezésekkel él, melyek világosan mutatják, hogy elébe tette Pope *Iliászát* az eredetinek. Mr. Moore megvallja, hogy barátja nem nagyon hő bámulója volt Shakspearenak. Az első rangú költők közt Byron, úgy látszik, Dantet és Miltont bámulta leginkább. De *Childe Haroldja* negyedik énekében Tassót, ki nemcsak alattok áll, hanem egészen más tehetségű író, legalább is egy polczra helyezi velök. Mr. Hunt, úgy hiszszük, igazat mond, mikor azt állítja, hogy Byron Spenser munkáiban csekély vagy semmi érdemet sem látott.

De Byron a kritikus s Byron a költő igen különböző két ember volt. Elméletének hatását

gyakran feltalálhatni ugyan gyakorlatában, de hajlama arra ösztönözte, hogy magát azon kor irodalmi izléséhez alkalmazza, melyben élt, s tehetsége képesítette volna bármely kor izléséhez alkalmazni magát. Bárha sokat beszélt az emberiség iránti megvetéséről, s dicsekedett, hogy a szerencse s hir változandóságában ő elégséges magának: írói pályája nem mutat semmit azon magános és rideg büszkeségből, melyet affectált. Nem tudjuk úgy képzelni őt magunknak, mint Miltont vagy Wodsworthot, daczolva kortársai itéletével, viszonzva megvetésöket, egy költeményen dolgozva teljes hittel, hogy az népszerűtlen s teljes hittel, hogy halhatatlan leend. Ő azt mondatja hősei egyikével, a politikai nagyságról beszélve: «szolgálni kell annak, ki uralkodni akar», s ezt adja okúl, hogy nem lép politikai pályára. Nem gondolta meg, hogy uralkodását az irodalomban szolgaságon vette meg, az által, hogy feláldozta saját izlését a közönség izlésének.

Ő kora teremtménye volt, s bármikor él, kora teremtménye lett volna; Első Károly alatt Byron mesterkéltébb lett volna, mint Donne. Második Károly alatt Byron rímes szindarabjainak dagálya vetekedett volna a földszint, páholy, karzat közönsége előtt bármely Bayes vagy Bilboával. Első György alatt Byron egyhangú verselésének simasága s kifejezésének csiszoltsága magát Popeot irigygyé tették volna.

Így a mint volt, a tizennyolczadik század utolsó tizenhárom s a tizenkilencedik század első huszonhárom évének volt gyermeke. Félig a költészet régi s félig új iskolájához tartozott. Egyéni ízlése az elsőhöz, dicsvágya az utolsóhoz vonzá; tehetségei mindkettőre egyformán alkalmasak valának. Hirneve közös tér volt, melyen mindkét fél buzgólkodói, például Gifford és Shelley, találkozhattak. Ő nem valamelyik, hanem egyszerre mindkét irodalmi párt képviselője volt, tusában s győzelemben, melylyel e tusa végződött. Költészete betölti s megméri az egész kört, melyben irodalmunk Johnson óta mozgott. Egyik végén a *Tanulmány az emberről*, másikon az *Excursio* című munkákat érinti.

Több ilyen példa van az irodalom történetében. Nevezetesen Voltaire volt az összekötő kapocs a XIV. és XVI-ik Lajos alatti Franciaország közt, Racine s Boileau közt egyrésztől, Condorcet s Beaumarchais közt másrésztől. Ő, mint Byron, egy értelmi forradalom élére állt, egész idő alatt félve tőle, zúgolódva ellene, gúnyolódva vele, de mégis inkább óhajtva bármely irányban vezetni korát, mint elmaradni s feledtetni. Dryden volt az összekötő kapocs I. Jakab korának irodalma s Anna korának irodalma közt. Ormuzd s Ariman harczoltak érte. Ariman nyerte el. De szíve mindvégig Ormuzdé maradt. Byron lord hasonlóan két nemzedék, két ellenség-

ges költői felekezet közvetítője volt. Habár mindig gúnyolta Mr. Wordsworthot, mégis ő volt, talán öntudatlanul, a tolmács Mr. Wordsworth s a sokaság közt. A *Lyrical balladákban* s a *Kirándulásban* Mr. Wordsworth oly vallás papjául tűnt fel, melynek bálványa a természet. Soha költemények nem tanusították finomabb észlelését a külvilág szépségeinek, vagy ezen szépség szenvedélyesebb szeretetét s tiszteletét. S mégsem voltak népszerűek; s nem is valószínű, hogy valaha oly népszerűek legyenek, mint Walter Scott költészete. Az érzület, mely őket áthattotta, — nagyon mély arra, hogy általános rokonszenvre találjon, Stíljük túlrejtelmes arra, hogy általános megértésre találjon. Nehány gyér tanítványa akadt és sok gúnyolója. Byron lord alapította a közönségnek nevezhető *Tó-iskolát*, — s minden versolvasó Angliában, mondhatni Európában, lábaihoz sietett. Amit Wordsworth mint egy remete mondott el, Byron mint a világ embere mondta el, nem annyi érzéssel, de világosabban, több erélylyel s rövidséggel. Olvasóinkat *Childe Harold* két utolsó énekére s *Manfredre* utasítanók ez észrevétel bizonyítása végett.

Byron lord, valamint Mr. Wordsworth geniusában nem volt semmi drámai. Ő valóban viszszája a nagy dramatisztának, tökéletes antithesise. Minden jelleme, Harold, a látkörre tekintve, melyről hazája s a nap együtt tűnek el, a Giaour, félrevonulva a templom mel-

lékszárnyának homályába s egy vad-mogorva pillantást vetve csuklyája alól a keresztre s füstölőre, Conrad kardjára támaszkodva az őrtorony mellett, Lara mosolygva a tánczosokra, Alp a baljóslatú felleget nézve, mely a hold előtt elvonul, Manfréd Bern örvényei közt járkalva. Azzo az itélőszéken, Ugo a birák előtt, Lambro redőzött homlokkal nézve leánya s Juan szendergését, Kain felmutatva nem kedves áldozatát: lényegben ugyanegyek. A különbség pusztán a kor, helyzet s környezet különbsége. Ha Byron valaha másnemű emberek rajzát kísértette meg, azokat mindig vagy izetlenekké vagy természetesség nélkül valókká tette. Selim semmi, Bonnivart semmi. Don Juan az első s legjobb énekekben gyenge másolata az apródnak *Figaro házasságából*. Johnson, kivel Juan a rabszolgavásáron találkozik, feltűnő kudarcz. Mily másként fogott volna Walter Scott egy durva, bátor angol lefestésére hasonló körülmények között! A kép mintegy kilépett volna a vászonnról!

Sardanapal durvábban van rajzolva, mint bármely drámai személy, melyre emlékezni tudunk. Hősiessége s elpuhultsága, halált megvetése s félelme egy súlyos sisaktól, királyi határozottsága, hogy a legelső sorokban láttassa magát s a gond, melylyel tükröt hozat, hogy kedvezően nézzen ki, igaz, Juvenalis egész élével vannak szembeállítva. Valóban úgy lát-

szik, hogy az útmutatás a jellemhez abból van véve, mit Juvenalis Othoról mond:

«Tükröt nyert gyászos villongásink hadi tára!
Hogyne? a legfőbb tiszt hivatása kivégzeni Galbát
S legfőbb polgáré: testét gondozni szünetlen!
Bebriacum síkján harczolni fénypalotáért,
Éjeken át meg az arcz bőrét pépekkel üdíteni.»

Ezek felséges sorok satirában. De nem a drámaíró feladata, jellemeit ily élesen ellentétes modorban festeni. Nem így emeli Shakspeare Prince Hallt Eastcheap kéjenczéből Shravs-bury hőségé s sülyeszi ismét Eastcheap kéjenczévé. Nem így rajzolta Shakspeare az elpuhultság s vitézség egyesülését Antoniusban. A drámaíró nem követhet el nagyobb tévedést, mintha azon élezett jellemrajzolást követi, melyet a satirikusok és történetírók oly örömevel gyakorolnak. Ők annak, a mi természetes, elvetése által állítják elő e meglepő jellemeket. Nagy czéljok: rendesen minden embert annyi ellenkező tulajdonsággal ruházni fel, a mennyivel csak lehet; s ez könnyen elérhető cél. Okos megválasztás s okos tulzás által minden emberi lény értelmét s hajlamát úgy írhatni le, mintha nem állna egyébből meglepő ellentéteknél. Ha a drámaíró oly lényt akar teremteni, mely e szerint van alkotva, kudarczot vall, mivel megfordítja a tökéletlen analytikus fejlesztést. Nem embert, hanem személyesített

epigrammot teremt. Nagyon kitünő írók estek e törbe. Ben Johnson Hermogenesét Horác eleven soraiból vette. De az összeférhetlenség, ami oly mulattató a satirában, szinműben természetelleninek tetszik előttünk. Sir Walter Scott sokkal szembeszökőbb ilyenmű hibát követett el Peveril regényében. Ő bámulván, mint minden okos olvasónak bámulnia kell, azon éles és erőteljes sorokat, melyekben Dryden Buckingham herceget satirizálta, megkisérté ezek szerint alkotni Buckinghamjét, egy valószínű elő Zimrit, s alkotott — nem embert, hanem egy groteszk szörnyet. A ki szinműben vagy novellában kísértené meg oly Whartont rajzolni, minő Popeé, vagy oly lord Herveyt, minő Sporus, épen így kudarczot vallana.

De hogy Byronhoz visszatérjünk, női szintűgy, mint férfiai, mind egyformák. Haidee félvad s leányos Julia; Julia művelt és asszonyias Haidee. Leila férjhez ment Zuleika; Zuleika szűz Leila. Gulnare és Medora, úgy látszik, szándékosan vannak szembe állítva. De a különbség köztök csak a helyzet különbsége. A körülmények csekély változása, azt hisszük, Gulnaret Medora lantjához küldte s Medorát Gulnare törével fegyverezte volna fel.

Aligha sokat mondunk, mikor azt állítjuk, hogy lord Byron csak egy férfit s egy asszonyt tudott alkotni, egy büszke, mogorva, cynikus férfit, daczczal homlokán és nyomorral szívében, megvetőjét

nemének, boszúban kérlelhetlent, de mély s erős szeretetre képest; s egy nőt, ki csupa szelidség és gyöngédség, szeretni s szerettetni vágyik, de kit e szenvedély tigrissé változtathat. Még e két jellemet, egyetlen jellemeit sem tudta drámailag festeni. Nem Shakspeare, hanem Clarendon modorában festé. Analizálta, magok által analizáltatá őket. De nem vezette előnkbe cselekvőleg. Sok erőteljes és szellemes sorban mondja például, hogy Lara beszédje keserűen sarcastikus volt, hogy keveset szólt utazásairól, s ha sokat kérdezősködtek róla, válaszai rövidek lettek s homloka borus De nem halljuk egy sarcastikus beszédét, egy rövid válaszát sem. Nem így rajzolták az embereket az emberi természet nagy mesterei. Homér sohasem mondja, hogy Nestor szeretett hosszú történeteket elbeszélni. Shakspeare sohasem mondja, hogy Jago lelkében minden a mi szép és kedves, valami szennyes és aljas ideával szövetkezett.

Különös követni a hajlamot, mint veszi el lord Byron minden dialogja párbeszédi jellemét, s mint válik monologgá. Manfréd és a zergevadász, Manfréd és az alpok boszorkánya, Manfréd és az apát közti jelenetek példái lehetnek e hajlamnak. Manfréd néhány jelentéktelen szó után egészen maga veszi át a szót, s társai pusztán jó hallgatók. Ejtenek alkalmilag egy kérdést vagy felkiáltást, melyek Manfrédet ismét személyes érzéseinek kifogyhatlan tárgyára ve-

zetik. Ha lord Byron drámáiban a szép helyeket vizsgáljuk, például Róma leírását Manfrédben, a velencei vigalmat Marino Falieróban, a végszemrehányást, melyet az öreg doge Velenczének tesz, úgy fogjuk találni, hogy e beszédekben semmi drámai nincsen, hogy hatásuk legkisebb részét sem a beszélő helyzetétől s jellemétől nyerik, s hogy ép oly szépek vagy szebbek lettek volna, ha Byron mint rimetlen versek töredékeit teszi közzé. Shakspeareben alig van egy beszéd, melyről hasonlót lehetne mondani. Shakspeare színműveinek egy értelmes olvasója sem törheti, hogy kiszedjék belőlök az úgynevezett szép helyeket *Szépségek* vagy *Elegáns kivonatok* név alatt, vagy hogy egyes helyeit pl. a «Lenni vagy nem lenni»-t a nagy költő mutatványául szavalják. A «Lenni vagy nem lenni»-nek kétségkívül van érdeme mint compositionnak, lenne érdeme, ha egy chorus szájába adnák: de mint önálló compositionnak elenyészik az értéke, ha ahhoz az értékhez hasonlítjuk, melyet mint Hamlet alkatrésze nyer. Nem mondunk sokat, ha azt állítjuk, hogy Shakspeare remek színművei kevesebbet vesztenének, ha mindazon helyektől megfosztanók, melyeket rendszeren szép helyeknek neveznek, mint a mennyit e helyek vesztenek, ha a darabtól elkülönítve olvastatnak. Ez talán a legnagyobb dicséret, a mit drámáiról mondhatni.

Ellenkezőleg kétséges, hogy lord Byron minden

darabjában van-e egyetlen feltűnő hely, mely hatásának vagy érdekének legkisebb részét is a jellemeikkel vagy cselekvénynyel való összekötetésének köszöni. Ő, ha jól emlékszünk, egyetlenegy jelenetet írt, mely modorára nézve is drámai, a Lucifer és Kain közti jelenetet. A párbeszéd élénk s mind a két fél nagy részt vesz benne. De ha jobban megvizsgáljuk e jelenetet, észrevételünk csak megerősödik. Csupán alakjára nézve párbeszéd. Lényegében magánbeszéd. Tulajdonkép egy nyugtalan s kételkedő szellem tépelődése. A kérdés és felelet, az ellenvetés és megoldás: mind egy jellemből folynak.

Nem valószínű, hogy az az író, ki oly kevés drámai tehetséget tanúsított drámáinak vallott műveiben, drámai hatású beszélyt írjon. Valóban semmi sem lehet durvább és gondtalanabb, mint elbeszélő költeményeinek alkata. Úgy lát-szik, ezt gondolta a *Rehirsá* (szinpróba) hőisével, hogy a mese nem való egyéb-re, csak ürügyül szép dolgok elmondására. Két leghosszabb művének, Childe Haroldnak s Don Juannak épen semmi terve sincs. Mindkettőt ki lehetett volna nyújtani bármennyire, vagy megszakítani akárhol. A Giaour megvilágítja a modort, melyben Byron minden költeménye alkotva van. Azok, mint a Giaour, mindnyájan összegyűjtött töredékek, s bárha nincs is bennök csillagokkal jelölt üres hely, mégis könnyen észre lehet venni az inaszakadt összefűzésről, hol kezdődnek s végződ-

nek azon helyek, melyekért az egészet költötte. Az elmélkedés és leírás az, a miben Byron ki-
tűnt. A leírás, mint maga mondja *Don Juan*-
jában, az ő erős oldala. Modora igazán saját-
ságos és csaknem páratlan, gyors, vázoló, erő-
teljes, választása szerencsés, kevés és merész
vonásban festő. Daczára a tiszteletnek, melyet
Wordsworth geniusza iránt érzünk, azt tartjuk,
hogy leírásában a pontosság gyakran csökkenti
a hatást. Megszokta a természetet a szerelmes
szemeivel nézni, minden vonáson megpihen,
minden színváltozást megjelöl. Azon szépsége-
ket, melyek a leghanyagabb vizsgálóknak is
szemökbe ötlenek s azokat, miket csak szó-
ros figyelem fedezhet fel: ő egyformán ismeri
s egyformán kiválnak költeményeiben. Az öreg
Hesiod példabeszéde, hogy a fél gyakran több
mint az egész, főleg a leírásra alkalmazható.
Ama hollandi eljárása, a ki kivágta a Füszer-
szigetek legbecsesebb fáinak nagy részét, hogy
a megmaradtak becsét növelje, oly eljárás, melyet
ha a költők követnének, nagyon jól tennék. Ez
eljárást egy költő sem értette jobban lord Byron-
nál. Bármik legyenek hibái, sohasem vádolták,
míg esze megtartá erélyét, hosszadalmassággal.

Leírásai, bárha belső becsök is nagy, fő-
érdeköket mindig a beléjük vegyült érzelmek-
től nyerik. Ő maga kezdete, közepe és vége
minden költeményének, hőse minden beszélyé-
nek, főtárgy minden tájképében. Haroldot, La-

rát, Manfrédet s egy egész tömeg más jellemet csak Byron laza incognitójának tekintettek, s okunk van hinni, hogy ez szándékában is feküdt. A külvilág csodái, a Tajó Anglia hatalmas hajóhadát ringatva habjain, Cintra tornyai, a fűz és parafák lombos erdői közt, Penteleicus vakító márványa, a Rhenus partjai, a clarensi jéghegyek, a bájos genfi tó, Aegeria barlangja nyári madaraival s surranó gyíkjaival, Róma alaktalan, repkénynyel és folyondárral benőtt romjai, a csillagok, a tenger, a hegyek — mind csupán járulékok voltak, egy sötét, buskomor alak háttere.

Soha sem volt egy írónak sem oly tökéletesen hatalmában a megvetés, embergyűlölet és kétségbeesés ékesszólása. Ez a forrás soha sem száradt ki. Művészet nem édesíthette, semmi nem meríthető ki a keserűség ez örökkön bugyogó vizét. Soha sem volt oly változatosság az egyhangúságban, mint a Byronéban. Nem volt egyetlen hangja az emberi kinnak, az örült nevetéstől a sikoltó kétségbeesésig, melynek ne lett volna mestere. Évről-évre, napról-napra nem szünt meg ismételni, hogy nyomor mindnyájunk sorsa, hogy kitűnően nyomorultnak lenni a kitűnő sorsa, hogy minden vágyunk, mivel meg vagyunk átkozva, egyenlő nyomorhoz vezet; ha nincs kielégítve, a csalódás, ha ki van elégítve, az eltelés nyomorához. Hősei oly férfiak, kik különböző utakon jutottak a

kétségbeesés ugyanegy révébe, a kik megunták az életet, a kik a társadalommal harczban állanak, kiket szenvedésökben csak azon legyőzhetlen büszkeség tart fenn, a mely Prometheust a sziklán vagy Sátánt az égő szurokban, a kik akaratak ereje által uralkodnak kinjaikon, s akik mindvégig daczolnak a föld és menny egész hatalmával. Ő magát mindig olyannak festette, a milyenek kedvencz teremtményei voltak, olyannak, kinek szíve megtört, képessége a boldogságra megszűnt s többé vissza nem adható, de a kinek legyőzhetlen szelleme daczol a legrosszabbal, a mi itt vagy ott érhetné. Mennyi része származott e beteges érzületnek a lélek eredeti betegségéből, mennyi valódi szerencsétlenségből, mennyi a kicsapongás idegességéből, mennyi volt képzelet, mennyi pusztán negéd, lehetlen eldönteniünk s alkalmasint lord Byron legmeghittebb barátjainak is lehetetlen lett volna. Hogy létezett-e, vagy létezhetik-e olyan személy, milyenek magát festette, az kétséges; de hogy ő nem volt olyan: az bizonyos. Neveléses lenne azt hinni, hogy az a férfi, ki csakugyan megveti embertársait, minden évben három négy könyvet tegyen közzé, hogy ezt elmondja nekik; vagy hogy oly ember, ki igazán elmondhatná, hogy ő rokonszenvet nem keres s nincs is rá szüksége: egész Európa hallatára mondaná el bucsuját nejjének s áldását gyermekére. *Childe*

Harold második énekében az mondja, hogy érzéketlen hír és gáncs iránt:

«Ill may such contest now the spirit move,
Which heeds nor keen reproof nor partial praise.»*

de mi a legbiztosabb kutfőből tudjuk, hogy e sorok közzététele előtt egy-két nappal gyermekesen büszkélkedett a bókokkal, melyeket szűz beszédje a parlamentben aratott.

Távol vagyunk azonban azt hinni, hogy bűja egészen tettetett volt. Természettől fogva nagyon érzékeny ember volt; rosszul nevelték; érzései korán ki voltak téve erős próbáknak. Szerencsétlen volt gyermekszerelmében; bántotta első írói kísérletének kudarcza; pénzviszonyai zavarban voltak; családi viszonyaiban szerencsétlen volt; a közönség kegyetlen igaztalansággal bánt vele; egészsége s kedélye szenvedtek kicsapongó életmódja miatt. Egészen véve boldogtalan ember volt. Korán tapasztalta, hogy boldogtalanágának fitogtatása roppant hatást gyakorol a közönségre.

A világ mindenkép felbátorította, hogy lelki szenvedéseiről beszéljen. Az érdek, melyet első vallomásai szültek, késztette, hogy többet affektáljon, mint a mennyit érzett, s az affektálás

* Ily támadás nem indíthatja meg a lelket, mely nem törődik se éles gáncscsal, se részrehajló dicsérettel.

valószínűen visszahatott érzéseire. Alkalmasint maga is zavarba jött volna, ha meg kell mondania, mennyire volt a jellem, minőnek magát mutatta, igazi s mennyire szinpadi. Nem lehet kétség, hogy a hatást, melyet e nevezetes férfi kortársaira tett, legalább is annyira köszönhetette komor egoismusának, mint költészete valódi hatalmának. Soha sem tudtuk világosan megérteni, honnan van az, hogy az egoismus, míg oly népszerűtlen a conversatióban, annyira népszerű az irodalomban, s honnan van, hogy oly emberek, kik compositióikban oly tulajdonságokat és érzéseket affektálnak, a melyek nincsenek meg bennök, sokkal könnyebben hitetik el kortársaikkal, mint az utókorral. Az érdeklődés, melyet Petrarca szerelme életében költött, s a szánakozó gyöngédség, melylyel fél Európa tekintette Rousseaut — ismeretesek. Korunkban az olvasó Petrarca szerelmét olyneműnek hiszi, mely nem tör meg sziveket, s Rousseau szenvedései inkább nevetést, mint szánalmat érdemelnek, s részint szinlelteek voltak, részint saját hóbortjainak s hiúságának köszönhető azokat.

Mit fognak unokáink Byron jelleméről, a mint verseiben festi, gondolni, nem kívánjuk kitalálni. Annyi bizonyos, hogy az érdeklődés, melyet életében keltett, páratlan az irodalom történetében. Azt az érzést, melylyel a költészet ifjú olvasói tekintették, csak az foghatja meg,

a ki tapasztalta. Azoknak, kik a valódi szerencsétlenséget nem ismerik, «semmi sem oly édes, mint a bájos melancholia.» A fájdalom e bágyadt képét mindig kellemes izgatottságnak tekintették az ifjú urak. Öreg és középkorú uraknak annyi okuk van a valódi bánatra, hogy ritkán hajlandók csak szeszélyből «oly komornak lenni, mint az éj.» Erre valóban csaknem oly kevés erejük van mint hajlamuk. Nagyon kevés, a cselekvő életben elfoglalt embert ismerünk, a ki képes lenne élvezni azt, a mit valaki «a fájdalom elragadtatásának» nevez, ha mindjárt szerezne is magának széket, melyen melancholikus lehessen s erre Master Stephen egész elhatározottságával ülne rá.

Az ifjúság azon nagy csoportjában, melynek olvasmánya csaknem egészen a képzelet műveire szorítkozik, Byron népszerűsége határtalan volt. Megvették arczképét; legcsekélyebb holmiját ereklyeként gyűjték; költeményeit könyv nélkül megtanulták, s mindent elkövettek, hogy úgy irjanak, mint ő s úgy nézzenek ki, mint ő. Sokan közülök gyakorolták magokat a tükör előtt abban a reményben, hogy eltanulják felső ajka megvető vonását, s homlokának redőit, mint némely arcképein látható. Nehányan eldobták nyakkendőjüket, nagy vezéröket utánozva. Egpár éven keresztül a Minerva sajtó nem adott ki novellát, melyben ne lett volna egy rejtelmes, szerencsétlen Lara-féle

peer. Azoknak a reményteljes tanulóknak, kik sötét képzeletüekké váltak, kikre a szív frissége megszűnt harmatként hullani, kiknek szenvedélyei hamuvá égtek, s kiktől a könnyek enyhítő hatása meg volt tagadva: nem volt szeri-száma. S nem ez volt a legnagyobb baj. Sokan ez enthusiasták közül az értelmi tehetőség és erkölcsi romlottság között káros és képtelen kapcsot hittek. Lord Byron költészetéből oly erkölcsi rendszert alkottak, mely embergyűlöletből és kéjvadászatból van összetéve, s melynek két nagy parancsa: «gyűlöld felebarátodat» és — «szeresd felebarátod felelőségét.»

Ez affectatio lejárt s néhány év meg fogja semmisíteni mindazt, a mi még megmaradt Byron lord 'nevének bűvös hatalmából. Előtünk még mindig fiatal, nemes s szerencsétlen férfi. Gyermekeink előtt csak író lesz, s részrehajlatlan ítéletök ki fogja jelölni helyét az írók közt, tekintet nélkül rangjára, élményeire. Hogy költészete szigorú rostáláson megy keresztül, hogy sokat, mit kortártai bámultak, el fognak vetni, mint értéktelent, ezen nem igen kétkedünk. De ép oly kevéssé kétkedünk abban, hogy a legszigorubb vizsgálat után is sok fog maradni olyan, a mi csak az angol nyelvvel veszhet el.